

РЕЦЕНЗІЯ

доктора економічних наук, професора Николук Ольги Миколаївни на дисертаційну роботу Левківського Євгенія Володимировича «Розвиток вертикально інтегрованих структур аграрного бізнесу в умовах глобалізації», подану на захист у спеціалізовану вчену раду Поліського національного університету на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 051 «Економіка»

Актуальність теми дослідження, її зв'язок з науковими програмами, планами, темами

Розвиток вертикальної інтеграції в аграрному бізнесі є невід'ємною умовою формування та утримання стійких конкурентних переваг вітчизняних суб'єктів агробізнесу на внутрішніх та світовому ринках, забезпечення продовольчої безпеки країни та інноваційного розвитку виробників аграрної продукції, збереження та відтворення сільських територій і ведення сільськогосподарської діяльності відповідно до принципів сталого розвитку. Значущість ведення аграрного бізнесу на засадах вертикальної інтеграції посилилась після повномасштабного російського вторгнення та зумовлених ним проблем із ресурсним забезпеченням сільськогосподарських виробників (особливо сировиною, матеріалами, технічними засобами іноземного походження), виникнення необхідності додаткової підтримки безпеки господарського процесу, дефіциту людських ресурсів необхідної кваліфікації тощо. Об'єднання усіх учасників ланцюга створення доданої вартості аграрної продукції має на меті збільшення ефективності діяльності кожного із них окремо та вертикально інтегрованої системи у цілому.

Додаткової актуальності організація господарської діяльності на засадах вертикальної інтеграції набуває для малих і середніх сільськогосподарських підприємств. Зокрема, їх участь у відповідних об'єднаннях уможливить збільшення частки сільськогосподарських виробників у загальній доданій вартості аграрної продукції, зменшення їх витрат, формування ними товарних партій продукції, підвищення ефективності управлінських і логістичних процесів, залучення інновацій, посилення діджитал-складової господарських процесів тощо. З огляду на вищезазначене, завдання щодо обґрунтування механізмів розвитку вертикальної інтеграції в аграрному бізнесі крізь призму сучасних викликів війни та посилення глобалізаційних процесів задля забезпечення конкурентних переваг вітчизняних суб'єктів господарювання є актуальними, мають теоретичне значення і прикладну

Дисертаційне дослідження Левківського Є. В. виконано відповідно до тематики науково-дослідних робіт кафедри міжнародних економічних відносин та європейської інтеграції Поліського національного університету на 2020–2024 рр. «Інноваційна модель зовнішньоекономічної політики в умовах кризи глобалізації» та госпдоговірної науково-дослідної теми «Розробка та наукове обґрунтування логістичного маршруту експорту сільськогосподарської продукції в умовах російської агресії». Внеском здобувача у їх виконання є дослідження та оцінка перспектив ефективного розвитку аграрних вертикально інтегрованих структур на зовнішньому і внутрішньому ринках, визначення альтернативних напрямів позиціонування аграрних вертикально інтегрованих структур у глобальних ланцюгах доданої вартості на підставі результатів оцінювання їх поточного рівня конкурентоспроможності експорту в розрізі основних видів агропромислової продукції.

Сутність обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертаційному дослідженні, їх вірогідність

Мета дисертаційної роботи, яка полягає в обґрунтуванні теоретико-методичних, методологічних та прикладних засад і розробці стратегічних напрямів розвитку вертикально інтегрованих структур агробізнесу в умовах трансформаційних процесів глобального ринкового середовища, визначила його теоретичну і методологічну спрямованість. Отримані результати та прикладні рекомендації ґрунтуються на опрацюванні значного обсягу статистичної інформації, узагальненні світового та вітчизняного досвіду вертикальної інтеграції в агробізнесі.

Достовірність та обґрунтованість наукових положень, висновків і пропозицій, сформульованих у дисертаційній роботі Левківського Є. В., підтверджуються використанням широкої інформаційної бази за темою дисертаційного дослідження з різних джерел, зокрема офіційних даних Державної служби статистики України, Міністерства аграрної політики і продовольства України, офіційної науково-аналітичної інформації з мережі *Internet*, результатів особистих аналітичних узагальнень автора. Широкий спектр використаних інформаційних джерел дав змогу здобувачу дослідити процеси вертикалізації у низці країн світу, ідентифікувати позитивні та негативні ефекти від розвитку вертикальної інтеграції в агробізнесі, проаналізувати тенденції розвитку вітчизняних вертикально інтегрованих структур холдингового типу, зокрема динаміку їх експортної діяльності, а також оцінити динаміку позицій аграрних вертикально інтегрованих структур у

глобальних ланцюгах доданої вартості.

Достовірність та обґрунтованість наукових положень, висновків і практичних рекомендацій, сформульованих у дисертаційній роботі також підтверджується використанням сучасних загальнонаукових та спеціальних методів наукових досліджень, зокрема історико-економічний (виокремлення рис вертикальної інтеграції в еволюційному економічному розвитку, аналіз трансформаційних змін в аграрному секторі, формулювання дефініції вертикальної інтеграції з ознаками глобалізації); статистико-економічний (збір, обробка, аналіз динаміки статистичних даних, групування, табличне і графічне представлення результатів дослідження щодо ролі агрохолдингів в національній та світовій економіці); економіко-математичний (визначення місця аграрних холдингів в глобальних ланцюгах доданої вартості) методи; методи кореляційного та регресійного аналізу (моделювання стратегічних векторів розвитку вертикально інтегрованих структур в аграрному бізнесі); монографічний метод (дослідження моделей вертикальної інтеграції, рівня економічного розвитку, які формують глобальний профіль сучасних вертикально інтегрованих структур в сфері аграрного бізнесу).

Для досягнення мети дослідження поставлено низку завдань. Для їх виконання автором розкрито еволюційно-методологічний контекст вертикальної інтеграції в агробізнесі; виявлено мотиваційні чинники виникнення вертикально інтегрованих компаній в аграрному секторі економіки та наслідки їх діяльності під впливом процесу глобалізації; систематизовано методичні підходи до визначення економічної ефективності вертикально інтегрованих структур в аграрному бізнесі; узагальнено світові тенденції формування глобального профілю вертикальної інтеграції в агробізнесі; здійснено статистично-аналітичну оцінку функціонування експортоорієнтованих аграрних вертикально інтегрованих структур; визначено позиції вертикально інтегрованих структур у глобальних ланцюгах доданої вартості; обґрунтовано перспективні можливості досягнення конкурентних переваг та стратегічних векторів розвитку вертикальних інтегрованих бізнес-структур в аграрному бізнесі з врахуванням глобальних викликів.

У цілому, достатня обґрунтованість результатів дисертаційного дослідження підтверджується такими положеннями:

- результати дослідження повною мірою викладено у наукових публікаціях у фахових та міжнародних наукових виданнях;
- результати дисертаційної роботи апробовано на 5 конференціях;
- для обґрунтування та формулювання висновків і пропозицій використано широкий спектр інформаційних джерел і методів наукових

досліджень;

– методологічні та практичні положення і здобутки автора використано у діяльності ПП “ГАЛЕКС-АГРО”, а також при розробці Програми економічного і соціального розвитку Житомирської області на 2023 рік Департаменту агропромислового розвитку та економічної політики Житомирської обласної військової адміністрації. Результати дослідження імплементовано у освітній процес Поліського національного університету.

Достовірність та наукова новизна одержаних результатів, повнота їх викладу в опублікованих працях

Дослідження проведено з опрацюванням значної кількості наукових видань, у яких опубліковано праці вітчизняних і зарубіжних вчених з тематики, що вивчалась, нормативно-правових актів, статистичних даних, які в поєднанні із вмінням здобувача їх аналізувати та застосовувати наукові методи дослідження підтверджують достовірність і обґрунтованість сформульованих наукових положень, висновків і рекомендацій.

Основні досягнення дисертанта відображенні в положеннях наукової новизни, отримані за результатами дослідження. Зокрема, здобувачем доведено ефект конвергенційних вигід суб'єктів вертикально інтегрованих структур в аграрному бізнесі, який забезпечується через нівелювання диспаритету маневреності та підсилення здатності до формування резилентних внутрішньокорпоративних бізнес-комунікацій з урахуванням дивергентності індивідуальних суб'єктних інтересів і збереженням господарської та економічної автономії. Науковою новизною характеризується розроблена комплексна методика визначення економічної ефективності діяльності аграрних вертикально інтегрованих структур, а також проведене автором оцінювання регіональних особливостей моделей вертикалізації. Варто виділити й напрацювання, що стосуються ідентифікації перспективних ніш для позиціонування аграрних вертикально інтегрованих підприємств у глобальних та національних ланцюгах доданої вартості.

Особливо слід відмітити запропонований здобувачем методичний підхід до визначення чинників ідентифікації напрямів та ефективності розвитку вертикально інтегрованих аграрних підприємств, в основу якого покладено поєднання результатів експертної оцінки та економіко-математичного моделювання і сценарного аналізу стратегічних векторів розвитку. Набула розвитку диференціація мотиваційних чинників вертикалізації аграрного бізнесу, які, з одного боку, стимулюють інтеграційні процеси виробництва сільськогосподарської продукції, а з іншого – стримують їх через економічний

егоїзм вертикально інтегрованих структур відносно малого та середнього бізнесу, зокрема фермерства. Науковий інтерес становить запропоноване автором визначення «вертикально інтегрованої структури» у контексті глобалізації агробізнесу.

Основні результати дисертаційного дослідження пройшли апробацію та отримали позитивну оцінку на міжнародних науково-практичних конференціях. За результатами дослідження опубліковано 13 наукових праць, серед яких 7, у яких опубліковано основні результати дослідження, у тому числі 3 статті в іноземних наукових періодичних виданнях, які проіндексовано в базах даних Scopus та WoS Core Collection та 4 статті у наукових фахових виданнях. Крім того, у науковому доробку автора 5 публікацій у матеріалах наукових конференцій та одна наукова праця, яка додатково відображає результати дисертації. У цілому, ознайомлення з публікаціями Левківського Є. В. дозволяє зробити висновок про достатнє відображення основних результатів дослідження, що містять елементи наукової новизни, розвиток теоретичних положень, прикладні рекомендації.

Практичне значення і впровадження одержаних результатів дисертаційного дослідження

Практичне значення одержаних здобувачем результатів дослідження полягає в розробленні методичних підходів та обґрунтуванні прикладних рекомендацій щодо активізації розвитку процесів вертикальної інтеграції в аграрному бізнесі. Низка запропонованих пропозицій може бути використана при розробці стратегічних напрямів розвитку аграрного бізнесу на засадах функціонування великомасштабних агроформувань, які органічно поєднують переваги глобальної вертикалізації, реалізують функції гаранта продовольчої безпеки в умовах економічних криз та форс-мажорних обставин.

Практичні результати дисертаційного дослідження набули своєї апробації у використанні в освітньому процесі на факультеті економіки та менеджменту Поліського національного університету, а саме при викладанні курсів “Глобальна економіка”, “Міжнародна торгівля”, “Міжнародні економічні відносини”, “Соціальна відповідальність у міжнародному бізнесі” (довідка № 1095/01-17 від 05.09.2023 р.); при розробці Програми економічного і соціального розвитку Житомирської області на 2023 рік Департаменту агропромислового розвитку та економічної політики Житомирської обласної військової адміністрації, а саме при розробці Р.3: п. 3.1.3 “Зовнішньоекономічна діяльність та міжнародне співробітництво”, п. 3.1.7. “Інформатизація та

цифровий розвиток”, п. 3.2.2 “Сільське господарство” (довідка № 08/1352/0/2-23/56 від 01.09.2023 р.); у використанні при стратегічному плануванні соціально-економічного розвитку ПП “ГАЛЕКС-АГРО” (довідка № 215 від 01.09.2023 р.).

Відсутність (наявність) порушень академічної доброчесності

Дисертація Левківського Є. В. є самостійно виконаною кваліфікаційною науковою працею, що характеризується науковою новизною та містить обґрунтовані автором висновки та рекомендації, представлені для публічного захисту. Використані під час дослідження ідеї, висновки та результати досліджень інших дослідників мають відповідні посилання на першоджерела. У роботі відсутні елементи привласнення чужих ідей та результатів дослідження; дотримано вимоги цитування. Отже, в дисертаційній роботі Левківського Є. В. відсутні порушення академічної доброчесності.

Дискусійні положення та зауваження до дисертаційного дослідження

Відзначаючи вагому теоретичну і практичну значимість дисертаційної роботи Левківського Є. В., необхідно звернути увагу на деякі положення дисертації, які можуть слугувати підставою для дискусії, та окремі недоліки, зокрема:

1. Однією із умов забезпечення високого рівня адаптивності учасників інтеграції до зовнішніх та внутрішніх викликів, справедливого розподілу створеної ними доданої вартості, а також ефективності їх співпраці є збереження самостійності та незалежності учасників об'єднання. Однією із форм вертикальної інтеграції, яка передбачає консолідацію потенціалів учасників вертикально інтегрованих структур з метою досягнення спільних цілей за умови повної автономності членів без інтеграції власності, є кластерна форма, що набула розповсюдження у різних галузях економіки. Зважаючи на зазначене, у дисертаційній роботі доцільно було б приділити увагу вивченню успішного вітчизняного та зарубіжного досвіду функціонування регіональних кластерів (в т. ч. в аграрній сфері), у межах яких зберігається ключова перевага малих і середніх підприємств порівняно із агрохолдингами – високий рівень гнучкості та здатність оперативно адаптуватись до невизначеності економічних систем.

2. Одним із пріоритетних глобальних завдань сучасної науки у сфері аграрної економіки та менеджменту є обґрунтування шляхів реалізації принципів та завдань Європейського зеленого курсу, який презентує дорожню карту забезпечення сталості економік країн Європейського Союзу.

Незважаючи на те, що здобувач досліджує особливості функціонування вертикально інтегрованих структур із урахуванням принципів та цінностей сталого розвитку, доцільним вважається систематизація запропонованих напрямів активізації процесів вертикальної інтеграції саме з позицій запланованих у Зеленому курсі трансформацій аграрної сфери економік країн ЄС, зокрема переходу до стійкої аграрної політики. Особливої актуальності це питання набуває зі здобуттям Україною статусу кандидата на членство у ЄС.

3. Одним із ключових факторів успіху виробників агропромислової продукції є їх спроможність не лише своєчасно імплементувати сучасні науково-технологічні та технічні рішення у господарський процес, але й брати безпосередню участь у відповідних розробках (насамперед, для роз'яснення реальних потреб виробників та апробування нових видів техніки та технологій). Вертикальна інтеграція передбачає взаємовигідну співпрацю всіх учасників ланцюга створення доданої вартості аграрної продукції, у т. ч. представників сфери освіти та науки. З огляду на зазначене, автору доцільно було б більше уваги приділити вивченню можливості активізації інноваційного розвитку аграрних підприємств, зокрема, малих та середніх сільськогосподарських виробників, за рахунок формування вертикально інтегрованих об'єднань.

4. Автор акцентує увагу на доцільності співпраці існуючих вертикально інтегрованих структур холдингового типу із малими та середніми підприємствами (с. 163–166). Основним ефектом від цього має стати збільшення частки доданої вартості таких підприємств у її загальному розмірі. У контексті зазначеного дисертаційне дослідження доцільно було б доповнити кількісними оцінками потенційного приросту доданої вартості малих та середніх суб'єктів агробізнесу за рахунок їх участі у вертикально інтегрованих об'єднаннях.

5. На основі результатів інтерв'ювання здобувачем визначено основні форми співпраці між агрохолдингами та дрібними і середніми суб'єктами агробізнесу, а також ідентифіковано потенційні вигоди від їх взаємодії (с. 166–169). Водночас, на нашу думку, доцільно було б надати практичні рекомендації щодо механізмів формування виділених вигід та обґрунтувати шляхи подолання існуючої проблеми вагомого тиску з боку великого бізнесу, про який загадаю у дисертаційному дослідженні (с. 164).

Загалом наведені зауваження не знижують наукової та практичної цінності проведеного здобувачем дослідження, носять дискусійний характер і не впливають на загальний позитивний висновок.

Загальний висновок

Вивчення змісту дисертаційної роботи Левківського Євгенія Володимировича дає підстави зробити наступний висновок. Дисертаційна робота на тему «Розвиток вертикально інтегрованих структур аграрного бізнесу в умовах глобалізації» є самостійним завершеним науковим дослідженням, яке характеризується науковою новизною і практичною цінністю. Тема дисертаційного дослідження є актуальною, а її зміст відповідає спеціальності 051 «Економіка» галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки». Дисертантом отримані нові науково обґрунтовані теоретичні й практичні результати, які в сукупності сприяють розв'язанню важливого наукового завдання – забезпечення розвитку вертикально інтегрованих структур агробізнесу в умовах трансформаційних процесів глобального ринкового середовища. Порухень академічної доброчесності у дисертаційній роботі не виявлено.

За рівнем наукової новизни і практичної цінності, змістом та оформленням, ступенем апробації й відображенням в наукових працях дисертаційна робота «Розвиток вертикально інтегрованих структур аграрного бізнесу в умовах глобалізації» відповідає вимогам, передбаченим наказом Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 р. «Про затвердження вимог до оформлення дисертацій», Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 р., а її автор – Левківський Євгеній Володимирович – заслуговує на присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 051 «Економіка».

Офіційний опонент

Доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри комп'ютерних наук
і моделювання систем Поліського
національного університету

О. М. Николук

